

Undervisnings-Tidende.¹

Nr. 116. 10. Februar. 1895.

K. M. Kold og „Friskolen“.

Af et Foredrag i en Lærerkreds af Joakim Larsen

I.

Banebryderen for de grundtvigske Skoletanker er Kristen Mikkelsen **Kold**. I hans Levetid naaede hans Navn ikke langt udenfor den Kreds af Grundtvigs Venner og gammeldags opvakte, der stod ham nær, og endnu er hans Virksomhed langt fra saa kjendt, som den burde være, uagtet den har efterladt dybe Spor i det danske Aandsliv, især blandt Almuen. Kold er ikke blot Hovedmanden paa det grundtvigske Skoleomraade, men ubestridelig den mest eiendommelige danske Pædagog. Derfor er han vanskelig at skildre for den, der ikke har kjendt ham personlig, tilmed da aldeles modsatte Karaktertræk mødes i hans Person. Her skal det forsøges at give et kort Omrids af hans Liv og Virksomhed.

Kold er født den 29. Marts 1816 i Thisted, hvor Faderen, Mikkel Kold, var Skomager. Hjemmet var fattigt i Kolds Opvæxt. Faderen var flittig og sparsommelig, en jævn Natur, uden videre Indflydelse paa Sønnen. „Du bliver aldrig til noget“, sagde han til Kristen, „saadan som du river i Knaphullerne; jeg nænner ikke engang at knappe Frakken i Blæsten for ikke at spolere Knaphullerne“. Moderen derimod var en eiendommelig dyb Natur, der havde stor Indflydelse paa sine Børns Opdragelse. Om Aftenen samlede hun dem om sig for at fortælle dem Historier eller synge med dem, især Kingos Psalmer. Ogsaa de Fortællinger og Eventyr, Kold hørte af gamle Folk i Nabolaget, gjorde varigt Indtryk paa hans livlige Fantasi.

Knap 13 Aar gammel blev han Biskolelærer i Faartoft, en halv Mil fra Thisted, og senere Huslærer paa Gaarden Koustrup. Her sad han om Aftenen i Folkestuen og læste Holbergs Komedier for Tjenestefolkene. 1834 kom han paa Snedsted Seminarium, hvor Brammer dengang var Forstander. Her blev han paavirket i kristelig Retning af P. K. Algren, der senere afskedigedes fra sin Plads som Semiaarielærer, fordi han holdt gudelige Forsamlinger, og endte som Præst af Grundtvigs Retning. Ogsaa blev han stærkt grebet af Ingemanns historiske Romaner. Da de faldt ham i Hænderne, læste han dem uafbrudt i 3 Dage og 2 Nætter. Han blev dimitteret 1836 og fik af Brammer det Vidnesbyrd, at han havde Tilbøielighed til Sværmeri. Samme Aar blev han Huslærer hos Provst Sørensen i Solbjerg paa Mors, en Tilhænger af Grundtvig, og i Efteraaret 1837 konstitueret i det ledige Skolelæreembede i Østerjølby, men fik efter Amtmand Fayes Indstilling til Kancelliet ikke Ansættelse, fordi han havde deltaget i det gudelige Forsamlingsliv, der i de Aar begyndte paa Mors. Fra Mai 1838 var han i 4 Aar Huslærer for nogle Gaardeieres Børn i Forballum, Medolden Sogn, i Tørninglen. Her sluttede han sig meget nøie til Sognepræsten, L. D. Hass, og blev derved afgjort vunden for den grundtvigske Opfattelse af Kristendommen. I sine Elevers Opdragelse var han ingen Stuepædagog; naar Lektierne vare lærte, gik han ud med dem for at lege, fiske, seile eller kjøre i Slæde. Da en af hans Elever, en tungnem Pige, havde svært ved at lære sine Lektier udenad, prøvede han paa at fortælle Børnene det, de skulde lære, ganske som han fortalte et Eventyr, og da det gik fortræffeligt, gennemførte han efterhaanden den fortællende Fremgangsmaade i sin Undervisning. Da Provst G. Koch overhørte de af Kold underviste Børn, svarede de vel meget godt, men kunde ikke udenad fremsige Stykker af Balles Lærebog, og da Kold erklærede, at han ikke vilde lade dem lære Bogen paa den Maade, men nøies med at lade dem læse Bogen og forklare den ved Hjælp af bibelske Fortællinger, klagede Provsten over ham til Biskop Tage Müller i Ribe. Han blev kaldt for Biskoppen og opfordret til at forandre sin Undervisningsmaade; men det vilde Kold ikke. Betegnende er det, at da Bisp sagde: „Slib de skarpe Kanter af, Kold!“, svarede denne: „Nei, Deres Højærværdighed, saa blev jeg altfor rund og trillede bort.“ Ogsaa skriftlig udviklede Kold sine pædagogiske Anskuelser for Biskoppen, ivrig støttet af Hass, ligesom han offentliggjorde dem i „Dannevirke“ og spurgte her, om det var til sund Oplysnings Fremme, at hans livlige Undervisning skulde kunne forbydes af Myndighederne og afløses af mekanisk Ramseri. Sagen gik 1840 til Kancelliet, der uden at tage bestemt Standpunkt i Sagen paalagde Kold at følge den antoriserede Lærebog. Han vilde nu oprette en Privatskole; men

¹ Undervisnings-Tidende udkom som tillæg til [Dagbladet](#), der blev udgivet i perioden 1851 - 1930.

det blev forment ham, og fast Embede søgte han forgjæves. Autoriteterne Nord for Kongeaaen stødte han ved sit Forhold til Lærebogen, og i Sønderjylland gik det ham ikke bedre. Provst Reehoff i Aabenraa var vel tilfreds med hans Kundskaber, men forargedes over, at Kold vilde fortælle Børnene Danmarkshistorie og læse Ingemanns Romaner for dem; thi om Danskhed og Folkelighed vilde han intet høre.

Nedslaaet over, at han blev forhindret i at virke for de to højeste Interesser i hans Liv: Kjærlighed til Gud og til Danmark, tog han derfor mod en Plads som Tjener hos Pastor Hass, der 1840 havde nedlagt sit Embede og to Aar efter reiste til Smyrna som Missionær blandt Jøderne. Senere bosatte Kold sig i Smyrna og ernærede sig som Bogbinder med skiftende Held: snart holdt han flere Svende, til andre Tider sultede han. Han endte dog med at faa 500 Rd. sparet sammen. Opholdet i Udlandet udvidede hans Synskreds, lærte ham at taale Modgang og gjorde hans Oplysningsiver mere dæmpet og inderlig. Efter 5 Aars Fraværelse fra Hjemmet seilede han til Triest, og med sit Tøi paa en Trillebør vandrede han nu gennem hele Europa. Han boede aldrig paa Hoteller, købte sine Fødevarer hos Bagere og andre handlende og holdt Maaltid under aaben Himmel. Reisen kostede ham derfor kun lidt over 35 Rd., og dog havde han jævnlig delt sin Mad med de Haandværkssvende, han traf underveis. I Nørrejylland mødte han sin Ven fra Seminarietiden, Peter Larsen Skræppenborg, som spurgte ham, hvor han kom fra, og hvor han agtede sig hen. „Jeg kommer fra Smyrna og skal til Thisted”, svarede Kold.

En kort Tid var han Huslærer hos Pastor C. F. Hassenfeldt paa Holmsland. Men saa kom Krigen 1848. Kold gik med som frivillig; men Geværgrebene kunde han ikke lære. Aaret efter tog han da atter en Huslærerplads, denne Gang hos Pastor C. C. Østergaard i Sønderfelding. Her gjorde Læsnin-gen af Grundtvigs store Verdenshistorte et dybt Indtryk paa ham. Han følte Trang til at meddele andre Grundtvigs Opfattelse af Menneskeslægtens Udvikling, og til at fæstne Opvækkelsen fra 1848, eller, som kan udtrykke det, „at faa vakt baade den kristne og den danske Aand og faa Folk til at tro paa Guds Kjærlighed og Danmarks Lykke.” Da derfor V. Birkedal, der fra det nærliggende Sønder Omme forflyttedes til Ryslinge, formaaede Kold, hvis Lærergaver han kjendte, til at blive Huslærer hos ham, stillede Kold det Vilkaar, at han vilde samle den konfirmerede Ungdom i Præstegaarden til en fri Undervisning. Kold kom til Ryslinge i Efteraaret 1849 og aabnede sin Ungdomsskole med 4 Karle i en Stue i Præstegaarden. Senere voxede Antallet til 13-14. Han begyndte Skolen om Morgen-nen med en Salme, fortalte og forklarede saa Bibel- og Danmarkshistorie og oplæste derpaa Inge-manns Romaner og Øhlschlægers nordiske Digte og Tragedier. Udenfor Undervisningstiden var han saa meget sammen med de unge Mennesker som muligt og paavirkede dem ved Samtale.

Et eget Lokale blev dog snart nødvendigt. Ved Hjælp af den Sum, han havde tjent i Smyrna, og med Understøttelse af den grundtvigske Kreds i Kjøbenhavn, til hvilken L. Chr. Müller havde anbefalet ham, købte han i Ryslinge et Hus med nogle faa Td. Land, lod Bygningen nedrive og opførte en ny paa Jorden, der laa udenfor Byen. Her fortsatte han fra 1. November 1851 sin i Præstegaarden begyndte Høiskole. I Begyndelsen var det vanskeligt for ham at faa Elever; thi Bønderne fandt, at det var for meget at give 6 Rd. om Maaneden for Kost, Ophold og Undervisning, især da man hverken kunde blive Skolelærer eller fri for Kongens Tjeneste ved at søge denne Skole. Kold fik dog 15 unge Mennesker at begynde med. De boede paa Skolen, og Husholdningen styredes af hans Søster. Til Medhjælper ved Undervisningen fik han N. K. Povlsen Dal,² der var hos ham i 12 Aar. Senere havde han J. L. Knudsen, M. M. Schmidt, Jørgen Pedersen, Morten Eskesen o. a. til Medlærere. 1853 flyttede han sin Høiskole til Dalby ved Kjertemind, hvor han Aaret før havde begyndt en privat Børneskole; men da Bygningen ogsaa her blev for lille til den voxende Tilstrømning, opførte han 1862 paa Hjalles Mark i Dalum Sogn ved Odense en rummelig Bygning, hvor han nu drog ind, begyndte fra 1863 om Sommeren at holde Høiskole for Piger og blev stadig søgt af flere og flere Elever, saa at han, i de to sidste Halvaar før sin Død, den 6. April 1870, havde 104 Piger og 112 Karle i sin Skole.

Kolds Hovedbetydning ligger deri, at han baade med Hensyn til voxnes og Børns Undervisning har ført Grundtvigs Skoletanker ud i Livet i en efter vore Forhold paa Landet afpasset Form. Medens Høiskolen i Rødding havde et 2-aarigt Kursus og mange Fag, indskrænkede Kold Skoletiden for de unge Mænd til et Vinterhalvaar og for Pigerne til et Fjerdingsaar, bortkastede en Del af Undervisnings-fagene og arbeidede udelukkende paa at vække Eleverne i kristelig og folkelig Henseende, medens Tilegnelsen af Kundskaber først kom i anden Række. „Jeg opliver først, og saa oplyser jeg,” sagde Kold, hvis Undervisningsmaade var lige saa eiendommelig som hans Personlighed. Han vilde først bringe Eleverne til Bevidsthed om, at de trængte til Oplysning for at kunne leve et værdigt Menne-skeliv, og derpaa søge at tilfredsstille denne Trang. „Alt indefra” var hans ledende Grundsætning, idet han søgte at trænge ind til Elevernes inderste Sjæleliv for derfra at virke forædlende udadtil. Hoved-

---

² Trykfejl. Han hedder Anders Kristian Povlsen Dal.

fagene i, hans Skole vare Historie, især Kirkens og Fædrelandets, Modersmaalet og Folkesangen. Hertil kom den Belæring, som han søgte at uddrage af sine egne og Elevernes Livserfaringer og de Begivenheder, som daglig foregik om dem. Ogsaa Jordbeskrivelse tog han med, og der blev ligeledes undervist i Skrivning og Regning, men Naturkundskab kom sidst i Rækken. Al Lektuelæsning var bandlyst. Frie Foredrag var den sædvanlige Meddelelsform og hertil kom Samtaler med Eleverne i Fritiden, under Maaltiderne og Karlens fælles Sovesal, hvor han havde sin Seng, indtil han giftede sig. Eleverne fik Anvisning til Selvuddannelse ved Læsning af gode Forfattere og ved skriftlig Besvarelse af opgivne Emner. I Hovedsagen have næsten alle de Folkehøiskoler, som senere bleve oprettede, taget denne Ordning til Mønster.

Kold havde ikke mange positive Kundskaber. Han havde glemt det meste af, hvad han havde lært af Bøger, og læste sjælden noget nyt. Hvert Vinterhalvaar maatte han paany gennemgaa Grundtvigs Haandbog i Verdenshistorie for at kunne holde sine historiske Foredrag. Men han havde en rig Erfaring, stor Menneskekundskab og et skarpt Blik for Sjælelivets Ytringer. Han havde ingen egentlig Undervisningsplan og heller ingen bestemt Methode, men fulgte sine umiddelbare Indskydelser, talte snart hjertelig indtrængende, snart ironisk, altid med Aandens Myndighed og dog jævnt og fatteligt, saa at han gav Tilhørerne et nyt Indblik i de moralske, psykologiske eller sociale Spørgsmaal, som han udtalte sig om med Historien som Udgangspunkt. Han brød sig ikke om at følge en bestemt Orden i sine Foredrag; hvad der i Øieblikket laa ham stærkest paa Sinde, det tog han op og lod maaske sit første Emne ligge til en anden Dag. Han havde intet imod, at Tilhørerne afbrød ham med Spørgsmaal og Indvendinger. Dette kunde da give hans Tanker en anden Retning, og Besvarelsen udfyldte maaske Resten af Timen.

Kold besad en stærk Tillid til sig selv. „Da jeg begyndte at holde Skole, var jeg sikker paa, at jeg kunde holde Skole” En Del af hans Styrke laa i hans Selvsikkerhed og Ensidighed, forbunden med hans umiddelbare Indblik i det menneskelige Sjæleliv. Han tog dog af og til fejl i sine psykologiske lagtagelser, fordi han med sine stærkt begrænsede Kundskaber ikke formaaede at korrigere sine egne Erfaringer ved Kjendskab til andres Tanker. Kun for en Mands Udtalelser bøjedede han sig, nemlig Grundtvigs. Ellers satte han dristig sine Meninger mod alle andres. Herved blev der, i Modstrid med hans omfattende syn paa Menneskelivet, noget bornert ved ham. Saaledes forsvarede han, at han i sine sidste Aar til Forargelse for mange ikke gik i Kirke, uagtet han vedblivende stod paa Kirkens Grund, med denne Betragtning: „Præsten kan ikke sige mig andet og mere, end jeg kan sige mig selv i mit Kammer”. Denne Særhed og Indesluttethed førte ham i Slutningen af hans Liv til usunde Grublerier over Villiens Frihed, Syndens Nødvendighed m.m. Ogsaa ved sin barokke Udtryksmaade kunde han støde, som naar han udtalte: „Børn skal ingen Ting længer, end de selv har Lyst”, eller forsvarede sin Mangel paa Respekt for Klokkeslettet ved Undervisningen i Birkedals Hus med at bemærke, at det nyttede ikke, at han kom Kl. 9, naar Aanden først kom Kl. 11. Undertiden kunde hans Mangel paa Hensyntagen til andre være meget stødende. Saaledes naar han mødte i Kirken i Træskostøvler, eller naar han, da P. Rørdam kom for at høre ham og søgte at overvinde Kolds Ulyst til at holde Foredrag den Dag ved at minde ham om, at man burde gjøre mod andre, hvad man ønskede, de skulde gjøre mod en selv, rent ud svarede Præsten: „Jeg gider ikke høre Dem!”

Ligger der end heri en Overvurdering af sig selv, der kunde se ud som Hovmod, var Kold til Gjen-gjæld ydmyg overfor Gud og under Sygdom kjærlig og blid som et Barn. Gjennem hele hans Liv gik der en Derfor fast Tro paa Guds kjærlige Forsyn. Derfor tvivlede han aldrig om, at hans Livsgjerning ville lykkes, trods den Mangel paa Forstaaelse hos Befolkningen og Modstand hos Autoriteterne, den mødte i Begyndelsen. Han rettede sig ubetinget efter, hvad han ansaa for Indskydelser af Guds Aand; men følte han ikke Aanden over sig, holdt han sig tilbage, ja talte slet ikke ved Møder, selv om han forud havde lovet det. Hans religiøse Liv, der var paavirket baade af Grundtvig og Kirkegaard, var dybt og alvorligt. Undertiden kunde han om Natten stride med Gud i Bønnen, indtil han til sidst stod op, gik ud paa Marken og raabte: „Nu maa du hjælpe mig!” Saa fik han først Ro i Sindet. Da han paa sin Sotteseng fik mangfoldige Vidnesbyrd om Deltagelse, sagde han til sin Hustru: „Vi overvældes af Guds og Menneskers Kjærlighed!”

Kold var stille og alvorlig af Væsen, langsom i sin Færd og aldrig heftig. Som Bonden klædte han sig i Vadmel og Hvergarn,³ gik med Træsko og laadden Hue; men den høje Pande, de skarpe Ansigtstræk og de klare Øine, med hvilke han næsten kunde se Folk ind i Sjælen, vidnede om, at man ikke havde nogen almindelig Mand for sig. Han kunde være gjæstfri mod besøgende, gavmild mod Friskoler og eftergivende med fattige Elevers Betaling; men i sin daglige Levevis var han yderst tarve-

---

³ Hvergarn, oprindeligt hjemmegjort stof med kæde af hør og uldent skud. Senere fabriksfremstillet, groft, slidstærkt stof med bomulds-kæde og skud af uld eller evt. shoddy (opkradset tekstilaffald). Anvendtes ensfarvet og mønstret til forklæder, mandskjoler og -veste samt kvindekjoler. lex.dk

lig og sparsommelig. I Dalby, hvor han holdt Køer uden at have Jord, hentede han om Sommeren Foder ved Grøfter og Gjærder, slog selv Græsset og kørte det hjem paa Hjulbør. Betegnende er det, at han gav Afkald paa Statsunderstøttelse til sin Høiskole for at være fri for Kontrol. — Først i en sen Alder giftede han sig. Han havde i sin Ungdom været forelsket i en af sine forhenværende Elever fra Forballum og brevexlet med hende fra Smyrna. Men hun giftede sig med en anden. 1865 forlovede han sig med en 21aarig Pige, Anne Kirstine Jakobsen, som havde været paa hans Høiskole, og ægtede hende Aaret efter. Det var en Gaardmandsdatter fra Fangel ved Odense. I deres fireaarige Ægteskab havde de to Smaapiger.

Kold havde en stor Indflydelse paa sine Elever, saa meget mere, som de alle vare fra Landet, og Kold fra Barndommen var kjendt med Bøndernes Tænkemaade. Men hans Indflydelse strakte sig langt videre. Han færdedes meget paa Fodvandring rundt om i Fyn, især i Sommermaanederne, inden han begyndte at holde Pige høiskole. Han opsøgte dels Grundtvigs Venner, dels de gammel-dags opvakte og gjorde ofte Indtryk for hele Livet ved at tale en eneste Gang med et Menneske. Som en Sokrates formaade han at sætte en Tankebevægelse i Gang, der blev Udgangspunktet for en ny Livsretning hos vedkommende. Mange bekymrede Mennesker søgte til Kold, og de gik sjælden utrøstede fra ham. Men de fleste søgte ham dog for at høre hans vækkende Tale, enten ved de daglige Foredrag eller ved de Møder, han holdt paa sin Skole eller andensteds.

Mellem Eleverne og deres Slægtninge indlevedes Bekjendtskaber, og efterhaanden dannede der sig en Slags Menighed om Kold skjøndt han ogsaa søgtes af Folk, der kun stode i løsere Forbindelse med ham. For mange var det en hel Fest at høre Kold. Paa Markedsdage i Odense var der saa mange, der foretrak at høre et Foredrag af Kold fremfor at tage Del i Lystigheden paa Markedet, at han i Dalum undertiden havde over 100 Gjæster ved sit Bord, uagtet mange kørte bort strax efter Mødet. Kold fik ved sin Virksomhed en næsten enestaaende Indflydelse paa en stor Del af den danske Bondestand, og hans Autoritet var ubegrænset i de Kredse, der sluttede sig til ham. „Kold har sagt det!” var nok til at slaa alle Indvendinger ned. Selv Mænd, der stode over ham i Almendannelse imponerede af ham. Da C. Flor⁴ havde besøgt Kolds Skole 1859, sagde han til Grundtvig: „Der fandt jeg min Overmand!”

Ogsaa til Skolelærerne henvendte Kold sig paa sine Vandring og søgte at vinde dem for sin Opfattelse af Undervisningsspørgsmaalet ved at gaa løs paa Ramseriet og Balles Lærebog. Efterhaanden stillede han sig dog mere og mere i Modsætning til Lærerne ved de offentlige Skoler og afslog Opfordringer til at deltage i de fyenske Læreres Pinsemøde i Odense med de Ord: „Jeg gaaer ikke derind og kæmper med Veirmøller.” Derimod samlede han fra 1865 hver Sommerferie Friskolelærere hos sig for at oplyse dem om deres Skolegjerning og orientere dem i Menneske- og Barnenaturen. Disse Lærermøder bleve dog ogsaa besøgte af Præster, Studenter og Lærere ved de offentlige Skoler.

Hvad enten man seer hen til Kolds Personlighed, som trods alle Mangler og Særheder staaer høit ved hans levende Kjærlighed til Oplysning og hans faste Tro paa dens forædlende Magt, eller til den Omdannelse af Almuens Tankegang, der har været en Følge af hans og hans Disciples Virksomhed, saa maa man nødvendigvis regne ham blandt de betydeligste Mænd Danmark i vor Tid.

---

⁴ Christian Flor. Se lex.dk

Undervisnings-Tidende.

Nr. 117. 24. Februar. 1895.

K. M. Kold og „Friskolen”.

Af et Foredrag i en Lærerkreds af Joakim Larsen

II.

Kolds Møder med Børneskolens Lærere staa i Forbindelse med den anden Side af hans Virksomhed, som han forenede med sin Lærergjerning for de voxne. I Tilslutning til Grundtvig vilde han indrette Børneundervisningen efter de samme Grundsætninger, som vare raadende paa Høiskolen, og blev derved Skaber af de grundtvigske „Friskoler” *) Det var derfor nødvendigt at omtale Kolds Skole for voxne, uagtet Høiskolens Udvikling ligger uden for Grænserne af denne Skildring.

I korte Træk skal det her forsøges at paapege det eiendommelige ved **Friskolens Pædagogik**, især efter Kolds og Groves Udtalelser (K. M. Kold: Om Børneskolen, udg. 1877 af Harald Holm. C. Grove: Friskolen paa Landet. 1868.)

Allerførst maa det fremhæves, at man tilsigtede at give Skolen **et helt nyt Grundlag**. Da en Præst raadede Kold til at bygge videre paa Skolen af 1814, svarede Kold: „Nei, jeg vil ikke bygge et nyt Stokværk paa denne Bygning, som er opført af raadne Pinde og tilmed uden fast Grundvold.” Efter hans Opfattelse var det udelukkende Myndighederne, som raadede i den offentlige Skole, i Stedet for at Forældrene burde være Herrer i Skolen; thi Børneopdragelsen er Forældrenes Sag, som de ikke maa skyde fra sig, og som Staten ikke maa overtage. Medens den offentlige Skole hvilede paa Anordningen af 1814,⁵ i hvilken den enevældige Konge betegnede det som Ret og Pligt at oplære Statens Ungdom til at blive nyttige **Borgere** (Kold oversaa, at efter Anordningen skulde Ungdommen først og fremmest lære, „hvad enhver skylder Gud, sig selv og andre”, og dannes til „gode og retskafne Mennesker i Overensstemmelse med den evangelisk-kristelige Lære”), skulde Friskolen grundlægges paa Erkendelsen af, „at det er Forældrenes Pligt saa vel som deres Ret at sørge for Børnenes Opfostring, Opdragelse og Undervisning paa den Maade, der synes dem bedst”. Derfor skulde den først og fremmest opdrage Børnene til sande **Mennesker** „efter det Syn, som Læreren og Forældrene i Forening have paa Menneskelivets Maal”. Medens Staten ved sin Skole havde taget Børnene bort fra Forældrene, skulde Friskolen føre dem tilbage til disse. Med de stærkeste Farver skildres den Forkyndelse, som den offentlige Skole havde begaaet mod Hjemmene; dens Adfærd mod Børnene sammenlignes endog med Sabinerindernes Rov.⁶ Lige saa haardt bedømmes dens Undervisning. „At tiltale Aand og Hjerte gaaer nu Almueskolen slet ikke ud paa; den stiler blot paa at afrette Børnene til at give visse reglementerede Svar paa bestemte Spørgsmaal”. Den Udvikling, der i Tidens Løb har fundet Sted i denne Skole, oversees fuldstændig. „Den paatvungne Skole, Almueskolen af 1814, er i Dag ikke et Haar bedre end den var den Dag, den blev indført”. Folket er imid-

*) Dette Navn er lige uheldigt, enten man seer hen til Benævnelsen „Folkehøiskole” for de tilsvarende Skoler for voxne eller til den hævdvundne Betydning, som Ordet „Friskole” fra gammel Tid har havt i Kjøbstæderne, eller sammenstiller disse Skoler med andre „Privatskoler”. Dette sidste Navn bar de ogsaa oprindelig. Kold taler endnu 1856 om at oprette private Skoler for Bønderbørn. Det var Morten Eskesen, som først brugte Navnet „Friskole” i sin Brevvexling med Komtesse Emmy Frijs, og han tilstaaer, at havde han dengang vidst, at dette Navn brugtes i Kjøbstæderne om en Afdeling af den offentlige Skole, vilde han rimeligvis have vraget det. Heller ikke den grundtvigske Benævnelse „Statsskole” for den offentlige Folkeskole er videre træffende, især i vor Tid med dens stærkt kommunale Udvikling. Naar man ved, hvilken Rolle Tilfældigheden har spillet ved disse Navnevalg, lyder det pudsigt at høre Forretningsudvalget for „Dansk Friskoleforening” sige i en offentlig Erklæring 1887: „Navnene Friskole og Statsskole har en saadan Fortid i vort Folk, at de ikke let lade sig udviske”.

⁵ 1874 - stod der i teksten, men ...

⁶ Sabinerindernes rov er et romersk sagn om **Romulus**, Roms grundlægger, der inviterede sabinerne til fest, hvorefter deres unge kvinder blev røvet, da romerne manglede kvinder. Det kom herefter til krig mellem sabinerne og romerne, der blev bilagt af sabinerinderne, som nu var blevet romerske hustruer. lex.dk

lertid vaagnet, og det mærkes nu, „at Folkets Aand ikke er en Trældommens Aand”. Derfor ibør man ved Skolens Ordning gaa den modsatte Vei af den, man tidligere har betraadt. Som Følge af denne Betragtningssmaa blev **Hjemmeundervisning** opstillet som Idealet: et af de Punkter, i hvilke den grundtvigske Pædagogik mødes med Pestalozzis. Fremdeles er det en Selvfølge, at naar Forældrene i dette Forhold ere alt, maa Kirkens, Statens og Kommunens Indflydelse paa Skolen reduceres til det mindst mulige. I Skolens ydre Former skulde et abstrakt Frihedsbegreb virkeliggjøres. **Skoletvang** og **Skolebøder** burde afskaffes; Forældrene skulde antage og afskedige Læreren og føre Tiisyn med hans Virksomhed. Hvis de ikke selv tiltroede sig Evne til at bedømme Børnenes Fremgang, kunde de lade dem prøve af en Præst eller en anden Mand, til hvem de havde Tiltro. Med Hensyn til selve **Undervisningen** betones det, at den først og fremmest skal være **menneskelig** „afpasset efter Børnenes Evner og Trang”. „Den Sag, der skal meddeles, maa være af den Beskaffenhed, at Eleven paa sit aandelige Standpunkt virkelig er i Stand til at modtage den saaledes, at den enten kan vække eller nære hans aandelige Liv.” – “Man kommer ikke langt med det Dyr, man skal slæbe i Marken. Er Undervisningen trættende og kjedelig, enten fordi den er idelig Gjentakelse, eller fordi den overstiger Barnets Evner, vil Frugten udeblive. Saasnart Ungdommen er konfirmeret, kaster den som oftest den kjedelig-nyttige Oplysning under Bænken og siger: „Gud ske Lov, nu ere vi fri for det!” Medens den gamle Skole næsten udelukkende havde søgt at paavirke Forstanden og kun delvis Følelsen, men rent forbigaaet Indbildningskraften, vilde Friskolen især tiltale den sidste Evne, for at bringe Liv i Barnets Begreber og gjøre Undervisningen fornøjelig for det. Derfor, „at male levende Billeder for Børnene, det er det, man først gaaer ud paa i Friskolen”; thi „Børn skal ikke lære, men opelskes af Indtryk.” „De gamle Eventyr og Fortællinger, Legender og Historier, bør igjen indsættes i deres Rettigheder; det dybe poetiske Gemyt, som blev det danske Folk til Del, maa vækkes og tiltales i de smaa.”

Den Menneskelighed, Kold vilde udvikle i Skolen, var nemlig ikke Oplysningstidens abstrakte Humanitet. Undervisningen skulde være **folkelig**, d.v.s. tage særligt Hensyn til „den Tankegang og det Hjertelag, som er eiendommelig for det danske Folk. Almueskolen er ikke dansk. Vel er Sproget dansk; men selve Undervisningen kunde omtrent lige saa godt passe i et andet Land; thi den har ingenlunde sat sig til Opgave at oplyse Børn om Fædrelandet, Modersmaalet og Folket, hvoraf de ere udsprungne, men giver kun Læsning, Skrivning, Regning, Katekismusforklaring og Bibelhistorie. I Friskolen derimod anseer man det ikke blot for nødvendigt, at et Menneske først og fremmest lærer sit eget Land og Folk at kjende, men har tillige den Overbevisning, at det folkelige er det eneste åndelige og hjertelige, der kan samle hele Folket. Derfor vil Friskolen give udførlig Oplysning om vore Fædres Land, knyttende Sagn og Historie til Geografien og udmalende Menneskelivet i dets Haandtering og Næringsveie”.

Skolen skal „levendegjøre Fædrenes lysende Bedrifter i Børnenes Hjerter” og derved, „vække Folkeandaen til klar og levende Bevidsthed, lære Folket sine Eiendommeligheder at kjende, at det kan forstaa sig selv og sin Udvikling, og sætte det i levende Forbindelse med dets Fortid”. Fornemmelig maa Sagnhistorie og Gudelære fortælles Børnene, da disse tiltales særlig heraf ligesom af de første Fortællinger af Bibelhistorien. Ogsaa Fædrelands- og Folkesange bør læres og synges. Senere kan man forelæse Stykker af Saxe, Ingemanns historiske Romaner og Øhlenschlägers „Nordens Guder”. At der i Forbindelse hermed lægges megen Vægt paa en levende Undervisning i Modersmaalet, er en Selvfølge.

Hovedaarsagen til de første Friskolers Oprettelse var dog ikke saa meget den bestaaende Skoles skæve Syn paa det menneskelige og folkelige, men skyldtes især kristelig vakte Mennesker, som vare misfornøiede med den Religionsundervisning, deres Børn modtog. Der faldt saa stærke Udtryk som disse, at „Kristendommen mishandles og forvanskes i Almueskolen”. – „Denne har mere end noget andet bidraget til den aandelige Død, som desværre hersker vidt og bredt, idet den gjorde Kristendommen til en Ramse.” – „Udenadslæren leder til en tankeløs Fremsigten af det herligste og dybeste i Mennesket, uden at Børnene tænke ved, hvad de sige.” Men „da Religionen er givet os til Fred og Glæde, bør man ikke begynde med at gjøre den til en Plage ved at bringe Børn til at opramse dens Lærdomme.” Derfor søgte Friskolen at gjøre sin Undervisning **kristelig** i en ganske anden Forstand. Den vilde ikke behandle Kristendommen som Skolefag. Al systematisk Undervisning og kateketisk Udvikling blev bandlyst. Læreren fortalte Børnene Bibelhistorie og talte ogsaa om Kristendommen; men „det overlodes frit til Børnene at tage deraf, hvad de kunde.” De lærte tillige bibelhistoriske Psalmer og Sange, og Valget af disse skulde helst overlades til dem selv. Denne Religionsundervisning var tilstrækkelig indtil Konfirmationsalderen.

Undervisningen skulde helt igjennem ledsages af **Sang** for at vække og oplive Børnene, medens det musikalske Hensyn kom mindre i Betragtning.

Om hele denne vækkende Paavirkning udtalte Kold: „Lykkes det kun at vække Aanden enten det saa er i religiøs eller folkelig Henseende, da vil Resten komme af sig selv; den Hunger efter Oplysning, man saa længe har ventet paa som Frugt af vor Almueskole dens nærværende Skikkelse, vil da indfinde sig, og der vil tydelig spores en aandelig Væxt, saavel i Kundskab som i Dygtighed.” For **Naturkundskabens** Betydning i Skolen og overhovedet for Uddannelsen af Elevernes Sans for Fænomenet savnede Kold næsten fuldstændig Øie. Naturfagene bleve af ham satte i tredje Række i Skolen; selv Geografien kunde ikke hævde en selvstændig Plads ved Siden af Historien.

Kold stillede **Øvelsesfagene** meget lavt i pædagogisk Henseende. „Læsning, Skrivning og Regning have i og for sig kun liden Værd, eftersom de kun ere Redskaber i Aandens Tjeneste”. Ved at anvise dem Plads i Skolen bør man følge den Regel, at indholdet bør erhverves før Formen. Man maa altsaa føle Trang til Kundskab, før man lærer at læse, og have noget at skrive om, før man indøver Skrivning, da man ellers tager Midelt for Hensigten. Disse Fag hører derfor først hjemme i Slutningen af Skoletiden. „Det har noget halvt sørgeligt, halvt latterligt ved sig, at se vore Skolelærere saa ivrig beskæftigede med at lære Børnene Grammatik og Skjønsskrivning, uden i mindste Maade at tænke paa noget Indhold for den møisommelig erhvervede Form. Ved Regneundervisningen var det en Hovedfeil, at Barnet lærte at regne med Taltegn i Stedet for med Størrelser. Almueskolen burde i dette Fag næsten udelukkende befatte sig med Hovedregning; idetmindste burde denne gaa forud for Tavleregning. Kold anbefaler en anskuelig Regneundervisning af beskedent Omfang, for at man ikke skal gaa Glip af dens Hovedøiemed, at være et Dannelsesmiddel for Forstanden.

Hvad **Undervisningsformen** angaaer, da angriber Kold den **kateketiske** meget stærkt. Den kan bruges ved Regning, fordi her er Tale om bestemte Følgeslutninger om at opløse eller sammensætte Begreber, men ikke, hvor det gjælder om at meddele Begreber og danne Forestillinger om hidtil ubekjendte Ting og vække Interesse for dem, saaledes som ved Religionsundervisningen. Kold havde forøvrigt Respekt for en dygtig Katekisation; thi at den udviklede Forstanden og forberedte Barnet til logisk Tænkning, kunde han ikke nægte. Men den udfordrede saa megen dialektisk Færdighed og saa stor en Hurtighed og Lethed i Tanken, at kun særdeles begavede Mænd kunde anvende den. Seminarieforsøger G. P. Brammer var den eneste, der havde katekiseret til Kolds Tilfredshed. At den **forevisende og beskrivende Læreform** ikke kan sættes høit, hvor man undervurderer Naturfagenes Betydning, er en Selvfølge. Derimod hæves den **fortællende Læreform** til Skyerne. I Overensstemmelse med Grundtvigs Opdagelse af „den store Naturlov for Aandens Virkning og Forplantelse”, siger Kold om mundtlig Fortælling: „Det er den **naturlige** Vei, som Skaberen har anvist os, gennem Øret til Hjertet, for al Undervisning, der skal have en levendegjørende Kraft i sig. At vække Aander er det levende Ord alene for beholdt, og først naar Aanden er vakt, kan den **kunstige** Oplysningsvei gennem Skrift med Nytte betrædes.” Derfor betegnes Modsætningen mellem den offentlige Skole og Friskolen ogsaa derved, at i den første dreier alt sig om Bøgerne, i den sidste om Ordet. Al Examination bør bortfalde. Læreren fortæller for Børnene, men overlader til dem, hvad de ville tage imod af det fortalte, og kræver ingenlunde, at de skulle gjengive, hvad de have hørt. Bonden vilde jo forhindre Sæden i at gro, dersom han gik og pillede ved Kornet for at se, om det var begyndt at spire. Ligesaa maa den i Barnets Sjæl nedlagte Sæd have Lov til at spire i Ro uden at forstyrres ved Lærers Undersøgelse af, om Børnene have forstaaet og bevaret hans Ord.

Ogsaa med Hensyn til **Disciplin** vil Kold gaa sin egen Vei. Ikke blot legemlig Tugtelse, men overhovedet al Straf bør undgaaes; Læreren maa vække Lyst til Skolens Arbejde hos Eleverne, saa de gjøre det villigt. Betegnende ere følgende Ytringer af Kold: „Børn maa have Lov til at være, hvad de ere, Børn, og som saadanne ere de Øieblikkets Mennesker. Hvad der falder dem ind i Øieblikket, det sætte de i Værk, om det saa er at kaste Papirskugler efter Læreren; men ere de Børn, er det ikke af Ondskab, de gjøre det, og det er en dum Lærer, som vil finde noget saadant deri. Bliver det regnet Børn til Ondskab, fremkalder det just Ondskaben i deres Skælmsstykker, og de blive løgnagtige, idet de bag Lærerens Ryg øve de Skælmsstykker, hvormed de ikke ville gaa ham under Øine.” – „Der kunde være Fare for, at Børn i Friskolen, naar de ikke ved Straf bleve holdte i Ave, kunde blive næsvise. Det blive de ogsaa; det skal ikke nægtes; men hvad blive de i Tvangsskolen under Piskeren? Der blive de listige og løgnagtige, og hvad mon der saa er værst? Med Næsvisheden har det ingen Nød; den skal Verden nok tage fra dem; men Løgnagtigheden og Frækheden øges kun i Verden, saa det gaaer fra ondt til værre.” Kold vilde helst fortælle eller synge Børns Uartighed bort, men indrømmede dog, at der kunde være Tilfælde, hvor Børn fortjente Smæk over Fingrene af et Ris.

Hvad **Lærerne** angik, maatte Kold nødvendigvis stille smaa Fordringer til deres pædagogiske Uddannelse; thi ellers kunde der jo ikke være Tale om at lægge Undervisningen i Forældrenes Hænder. Efter hans Anskuelse maatte ethvert Menneske, der var opvakt til „sin Gud og sig selv at kjende”, og som kunde læse i Bog, fæste sine Tanker læselig paa Papir og regne de i det daglige Liv forefalden-

de Regneopgaver, formaa at give Børn den fornødne Undervisning. Til Seminarierne saa han skjævt. „Examensaanden paa Seminarierne kan ikke forliges med Friskolens Aand.” De vordende Lærere burde først gennemgaa et Høiskolekursus og senere faa praktisk Uddannelse hos en Skolelærer. Med Rette betoner Kold, at „Kundskab er ikke nok; det kommer an paa, om Kundskaben er bleven til Liv hos ham, og at han har Gave til at meddele dette Liv til andre.” Til Lærerens Personlighed stillede Kold derimod store Krav. Han skulde ikke blot have Kjærlighed til Børn og Lyst og Gave til at meddele Kundskaber, men tillige være „et poetisk Gemyt”, „have den vidunderlige Gave at vække Aander og puste Liv i de døde Ben”, og „hans Væsen maa være gennemtrængt af Kjærlighed til og levende Interesse for den Sags Ypperlighed, der omhandles”. Efter Kolds Mening trængte man til helt andre Lærere end de, man havde. Men foreløbig maatte man nøies med disse. Dog kunde man ikke bruge dem, som elskede Skoletvang og Mulkter, heller ikke dem, der raabte paa større Indtægter. „Det er Aandløshedens Børn, i hvis Hjerter der er tomt og øde.” Lærerne skulde have smaa Indtægter og kun Jord til en Ko. „Naar de saaledes blive Husmænd, kunne de bedre holde sig paa det Jævne og skikke sig lige med den Befolkning, de arbeide imellem.” De skulde være Folkets Tjenere og ikke dets Herrer og stræbe efter hellere at blive „Bøndernes Hoved” end „Præsternes Hale”. For aandeligt vakte Mennesker vilde Befolkningen bøie sig, ligesom hele Verden maatte bøie sig for den Aandsmagt, der udgik fra 12 Fiskere fra Galilæa.

Med slige Anskuelse kunde der ikke indrømmes **Pædagogiken**, hverken den theoretiske eller den praktiske, nogen høj Plads ved Undervisningens Ordning. Kold fornægter ligefrem Pædagogikens almindelige Grundlag, naar han jævnlig bemærker, at det eller det kunde maaske passe for tydske Børn, men slet ikke for danske, som om Barnenaturen blev en anden, eftersom man var født paa den ene eller den anden Side af Eideren. I dette Stykke var han en fuldtro Discipel af Grundtvig, som – med en enkelt Undtagelse i hans yngre Dage – saa ned paa Undervisningsmetoder med suveræn Ringeagt. Det er i saa Henseende tilstrækkeligt at mindes hans Udtalelse i Rigsdagen om, at Elementarundervisningen var noget for „gamle Koner”.

Lige saa uvæsenlig som Metoden var Klasseinddeling, Materiel og andre ydre Betingelser for en god Undervisning. En fynsk Friskole oprettedes i en Gaardmands Stue eller Huggehus med Inventar, som det bedst kunde træffe sig, undertiden løse Brædder til Bænke. Læreren var i de fleste Tilfælde Elev fra en Høiskole, undertiden Bondens Tjenestekarl. Han fik en meget ringe Løn og ved de første Skoler fri Kost, ja enkelte Steder spiste han paa Omgang hos Medlemmerne af Skolekredsen. Det var i rent ydre Henseende et Forsøg paa at skrue Forholdene 100 Aar tilbage i Tiden. Men der var Liv og Freidighed hos Lærerne, Høre og Lærelyst hos Børnene. Og store Forventninger satte man til de nye Skoler. Basedow⁷ og Pestalozzi⁸ vare rene Sinker mod Friskolemændene. „Med Friskolen” – siger Grove – „er begyndt en ny Skole i Danmark, ikke blot naar vi sammenligne den med Almueskolen, men med Børneskolen i det hele.” Og Pastor M. Lange dristede sig endog til at udtale, at „Friskolen bærer Folkets Fremtid.”

Det er ikke Hensigten her at ville skildre Friskolens Historie. Kun skal det bemærkes, at den første Friskole oprettedes af Kold 1852 i Dalby paa Hindsholm. Denne affødte 1855 Skolerne i Sanderum og Trunderup, og Aaret efter Skolerne i Ryslinge, Veistrup og Steenstrup, alle paa Foranledning af Bønder, der vare paavirkede af den Vækkelse, der i Tyverne udgik fra Kjerteminde og Omegn; thi denne Lægmandsopvækkelse havde skærpet Forældrenes Ansvarsfølelse overfor Børnene og aabnet deres Blik for den aandløse Religionsundervisning, der blev givet i mange offentlige Skoler. Kold og Povlsen Dal vare behjælpelige med Oprettelsen af disse Skoler. Siden voxede Antallet paa Fyn, og derfra bredte de sig til Mors, Møn, det sydøstlige Jylland og andre Egne, hvor den grundtvigske Bevægelse havde vundet Indgang. Lovene af 2. Mai 1855 og 30. September 1864 stillede Skolerne friere i deres Virksomhed og sikrede dem mod det nærgaaende Tilsyn, som enkelte Autoriteter mente at burde udøve mod Friskolerne i den første Tid. At disse Love samtidig aabnede Døren for en betænkelig Misbrug af Undervisningsfriheden, hører under den almindelige Skolehistorie.

Nu findes der i Danmark over 150 Friskoler med 5—6000 Elever; en stor Del af dem modtager Støtte af Kommunerne, enkelte af Amsraadene, og Staten har begyndt at støtte deres Læreruddannelse. De have altsaa arbeidet sig frem til at have en Position i vor Skoleverden. Og, hvad der er af

---

⁷ Johann Bernhard Basedow, 1724-1790, ... Mest kendt blandt hans pædagogiske skrifter er *Elementarwerk* i fire bind (1770-74), en art encyklopædi, der fra den mest elementære anskuelserundervisning gennem kundskab om naturen og menneskelivet førte til moral og ret. ... lex.dk

⁸ Johann Heinrich Pestalozzi, 1746-1827, ... Pestalozzi, der af mange betragtes som **folkeskolens** fader, øvede især indflydelse gennem sin pædagogiske og sociale forankring i familiefællesskabets betydning for opdragelsen. I metodisk henseende betonedede han anskuelserprincippet som grundlag for al læring. lex.dk

endnu større Betydning, ved de mangeaarige Meningsudvexlinger og Brydninger mellem Friskole-mændene og Lærerne ved den offentlige Skole er den sidste bleven paavirket i ikke ringe Grad af Friskolens Grundsætninger, især ved større Anvendelse af mundtlig Undervisning og dermed følgende Indskrænkning af Lektielæsning. Og have end andre Aarsager bidraget til at fremkalde dette Resultat, er det dog en Kjendsgjerning, at Kolds Indflydelse ogsaa spores i den offentlige Folkeskole, saa at flere af hans Tanker, der vakte saa stærk Modsigelse ved deres Fremkomst, nu med nogen Lempelse ere optagne i den almindelige pædagogiske Bevidsthed. Det turde derfor være paa sin Plads som Afslutning paa denne Skildring at forsøge paa i Korthed at give en Vurdering af Friskolens Pædagogik, hvorved det dog maa fastholdes, at det ikke er de enkelte Friskoler, thi de kunne selvfølgelig ligesom andre Skoler variere betydelig, men de foran fremsatte almindelige Grundsætninger for Friskolens Virksomhed, der blive Gjenstand for Omtale.

Joakim Larsen var en dansk skoleadministrator og -historiker. Fra 1895 til 1900 var han formand for Danmarks Lærerforening, og fra 1898 til 1911 skoledirektør i Frederiksberg Kommune. Joakim Larsens faglige dygtighed gav ham mange tillidsposter, og som skolepolitisk nøgleperson fik han stor indflydelse på uddannelsesspørgsmål på landsplan.

Marius Christensen fra fotofirmaet Moderne./Det Kongelige Bibliotek/Creative Commons (CC BY-NC-ND 3.0).

lex.dk

Materialet befinder sig i Joakim Larsens Arkiv på Rigsarkivet

